

Avskjed

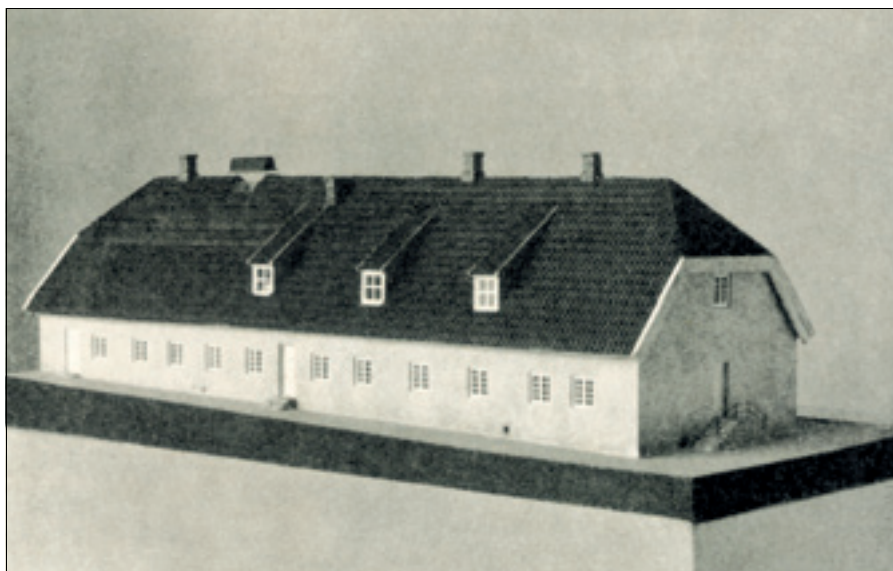
En reiseskildring uten å reise noen steder
Av tannlege Nils Jacobsen

Jeg sitter på hybelen i 2. etasje i det gamle Gråsteinshuset under Ekebergåsen. På østsiden er gården føyd sammen med Oslo Hospitals kirke, som går under navnet Gamlebyen kirke. Hybelen var prestens dagligstue for 2–300 år siden, ni alen lang og nesten like bred, ifølge annalene. Tykke bjelker i taket og veggpanel av imponerende dimensjoner. Det samme gjelder vinduskarmen, som er tilpasset en murykkelse på halvannen alen. Fyllingsdøren er svært lav, til gjengjeld er den bred og forsynt med grove smijernshengsler. Kakkellovnen er borte, men man forstår hvor den sto. Siget i det smårutete vindusglasset gir inntrykk av en forvrengt ytre verden, men om man lukker opp vinduet, kan man se den gamle gravlunden over Ekebergveien og lenger bort kirkeruinene i den såkalte Middelalderbyen.

Men her sitter jeg altså og fomler med et brev. Det er ikke morsomt å få avskjed, selv om det skjer på gyllent papir og med statsrådets tydelige signatur. Det kan ikke skjules at man nå ikke lenger er med. Og ingen beklagelser kan ventes. Tvert i mot, enhver ledig stilling ved universitetene skaffer takknemlig rom for den evige rundgang av omorganiseringer.

Hva skal man så gjøre i morgen? Snekre, male, forme, fiske? Lese alle bøkene man trodde seg ikke å ha tid til? Reise til fjerne himmelstrøk og berette om det etterpå? Hvem vil i så fall lese om det, de fleste har jo allerede vært der?

MIDDELALDERBYEN • Men kanskje behøver jeg ikke å reise så langt i første omgang. Fra min observasjonspost har jeg ofte sett kolleger i gåsegang etter turistguiden, som peker opp mot plaketten på Gråsteinshuset. Jeg vet hva det står: bygget 1738, opprinnelig grunnlagt på franciskanerklosteret fra 1290. En tegning fra midten av 1800-

Modell av Dollhuset fra 1776.

tallet viser en kalkpusset fasade som siden ble fjernet. Gråsteinsfasaden har gården hatt siden år 1900. På vestsiden er den sammenføyet med administrasjonsbygningen for det nåværende psykiatriske sykehuset, Oslo Hospital, i krysset mellom Ekebergveien og Oslo gate. Alle bygningene utgjør deler av en gammel mur rundt en formidabel have med løkker og frukttrær og mer moderne sykehusbygninger.

DAGENS MILJØ • Herfra er det kort vei til puben i Oslo gate via broen over Alnaelven, som nå ligger i rør under togskinne. Eller til «take-out» stedet der du kan nyte den evig kablende Al Jazeera-kanalen mens du venter på din halalslaktede hamburger. Og ønsker du annen trim enn å løfte ølglasset, kan du ta motsatt retning og følge stiene som går i sikksakk oppover åsen og ender oppe på Ekebergsletta, der hvor barnefotballen herjer om sommeren. Plaketter og veivisere forteller om historie og flora. Man passerer Ekebergrestauranten, den meget omtalte funksbygningen, som lå forsøpelt og forlatt i mange år inntil Ringnes fikk overta den. Nå er den flott oppusset.

Det er en opplevelse i seg selv å sitte en sommerdag på plataet ved restauranten og skue ut over Bjørvika-bassenget med operabygget, danskebåten og det nye vannspeilet, der man har forsøkt å gjenskape middelalderens strandlinje. Om professor Magnus Rindal får det som han vil, skal det nye museumskomplekset i Oslo bygges opp

på sjøsiden av Oslo gate med grunnlag i de gamle jernbaneverkstedene. Her ligger jo ruinene av Mariakirken, Kongsgården og Clemenskirken. Og på oversiden av Oslo gate: ruinparken med Olavsklosteret, Korskirken og Hallvardkatedralen. «Urinparken» kalte de det, osloborgerne som knapt hadde satt sine ben på denne kanten av byen. Biskopen ville heller ikke bo der, men bispekontorene er der ennå. Kanskje flytter man også nasjonalskatten, Osebergskipet, fra Bygdøy til det nye museumsområdet.

GRÅBEINGÅRDENE I OSLO GATE

Midt i Middelalderbyen ligger de gamle gråbeingårdene, som ble overtatt av innvandrere i 70-årene. Ingen nordmann ville bo i de forfalne gårdene den gang, men nå er gårdene ikke «grå» lenger. Ved en skjebnens ironi sitter de der, muslimene, i sine nypussede leiligheter med orkesterplass til Norges mest sentrale kirkehistorie. Og her sitter altså jeg, en infidel i alle sammenhenger, et par stenkast lenger øst på min kirkehistoriske hybel og må ta avskjed både med Oslo Hospital og Middelalderbyen. Som pensjonist blir det fort et misforhold mellom inntekter og utgifter. Et sørgelig oppbrudd. Her har jeg hatt det fint i mange år. Trøsten er at alt er blitt så oppusset og ordentlig i Gamlebyen i det siste at en stakkar med en viss sans for forfall og uorden ikke er sikker på om han trives lenger.

Oslo Hospitals kirke. Tegning fra midten av 1800-årene.

OSLO HOSPITALS HISTORIE • Sykehus, gamle hjem eller fattighus, dvs. steder hvor et større antall mennesker måtte forsørges og pleies, kom først etter at kirken hadde festnet sin organisasjon og klostersvesenet hadde vunnet innpass i Norge. Klostrene selv tjente som oppholdssted for gamle og svake, men ikke først og fremst for de fattige. Folk kunne kjøpe seg underhold i et kloster ved å donere eiendom. Etter hvert ble det også opprettet egne anstalter for fattige gamle og syke, dels grunnlagt av klostre og geistlige, dels av verdslige stormenn eller av kongen. Anstaltene kaltes «hospitaler». Det økonomiske grunnlaget var jordegods som ble ervervet ved arv og gaver. Det fantes flere hospitaler i Oslo i middelalderen. Etter reformasjonen ble de tilhørende jordeieendommene statens gods, men funksjonen ble den samme. Ved kongebrev av 1538 ble Gråbrødreklosteret, like under Ekebergåsen, med kirke og tilliggende eiendom, omgjort til hospital. Betegnelsen «Gråbrødre» henstilte på franciskanernes klesdrakt.

Hospitalet ble lenge kalt bare «Spitalen», eller «Spetaln». Først i 1603 treffer man på navnet Oslo Hospital. Det har navnet vært siden, med unntak av en periode da det het Kristiania Hospital. Hospitalets oppgave var «å gi underhold til fattige, syke og såre». Under syvårskrigen brente svenskene ned hospitalet sammen med resten av byen (1567). Men det ble snart bygget opp igjen.

Dagliglivet på hospitalet var preget

av datidens religiøse normer. «Lemmene» var pliktige til å møte til gudstjeneste i hospitalskirken fredag og søndag, og det var katekisasjon søndag ettermiddag. Postiller og bibler hørte til inventaret. Brennevin var strengt forbudt. Selv ølets styrke ble nedregulert, og røykeloven av 2004 var allerede innført. Det var straff for å røke tobakk.

PSYKIATRI • Når kom så psykiatrien inn i bildet? I trappeoppgangen på Gråsteinshuset står det en bygningsmodell: «Dollhuset», som henspiller på denne aktiviteten. På 1700-tallet kom det sporadisk sinnssyke til forpleining, og i 1776 ble det oppført et eget «dollhus» med plass for 16 «avsindige», som det het. Oslo Hospital ble med dette den første anstalt i landet som var innrettet spesielt til sinnssykes forvaring. Og forvaring var det, ikke behandling. Jernbånd og lenker hørte med til utstyrslisten. Det ble beskrevet som et fremskritt at pasientene fikk komme ut i en luftgård om sommeren, iført moderne, engelske tvangstrøyer, for noen øyeblikk å slippe vekk fra en evigvarende stank av urin og ekskrementer.

Dollhuset ble siden utvidet, men fungerte ikke særlig bra. Likevel ble det autorisert som sinnssykeasyl for kvinner midt på 1800-tallet. Oslo Hospital fikk dermed to funksjoner: «spital» og sinnssykeanstalt. Etter hvert utgjorde kvinner belegget også for den opprinnelige spitalen, som fikk navnet «Damehjemmet». Dollhuset er for lengst erstattet

med annen bygningsmasse bedre egnet til moderne psykiatri.

Det finnes heller ingen spor av de gamle klosterbygningene i dag. Man trodde at steinhuset kanskje var fra middelalderen eller i hvert fall fra 1500-tallet, men utgravninger i 1930-årene viste at også denne bygningen hadde en nyere opprinnelse. Den nye hospitalskirken, litt aksevridd i forhold til den gamle, ble innviet i 1734, og er identisk med den nåværende, bortsett fra at tårnet ble flyttet. Og omtrent samtidig ble altså gråsteinsbygningen oppført.

OVER OG UT • Kloke mennesker sier at man ikke skal se seg tilbake. Men jeg har likevel beholdt et par relikvier fra denne tilværelsen: et gammelt skilt med «Oslo gate», som er montert over døren på vedskjulet mitt, og et utrangert sprossevindu fra Oslo Hospital, som er satt inn på et annet uthus. Og fremdeles kan jeg høre «Ellens» nattlige angstskrik og hennes tunge trinn i korridoren, og jeg aner den lydløse, skyggeaktige skikkelsen til «Alice» i trappeavsatsen. Hun hadde ikke pust til så mange trinn per gang. Begge var vennlige urinnvånere, som nok gav meg en støkk av og til, men som ofte ville meddele seg. De er borte for godt. Det er jeg også snart, i alle fall herfra.

HISTORISK KILDE

Ingrid Semmingsen, Gerhard Fisher og Arno Berg: Oslo Hospitals Historie. H. Aschehoug & Co. Oslo; 1939.